FELATUN BEY İLE RAKIM EFENDİ

AHMET MİDHAT EFENDİ

Sadeleştiren
İbrahim Özen

ÖTÜKEN

/ otukennesriyat

YAYIN NU: 2149
EDEBÎ ESERLER: 1087

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NU: 49269

ISBN: 978-625-408-769-1

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50

Genel Müdür: Ertuğrul Alpay

Genel Yayın Yönetmeni: Göktürk Ömer Çakır

Editör: Necati Tonga

Son Okuma: Sena Bedir

Kapak İllüstrasyonu: Feyza Ay

Kapak Tasarımı: Ötüken

Dizgi-Tertip: Çelebi Şenel

Kapak Baskısı: CB Matbaacılık

Baskı: Unifset Basım Yayın Sanayii ve Ticaret Ltd Şti
Yakuplu Mah. 194. Sok. Nu:1 / 159 3. Matbaacılar Sitesi
Beylikdüzü-İstanbul Tel: (0212) 875 37 85
Sertifika Nu: 72541

İstanbul - 2024

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir. Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

AHMET MİDHAT EFENDİ: 1944 yılında İstanbul'da dünyaya geldi. Babası Anadolu'dan gelip İstanbul'a yerleşmiş olan Süleyman Ağa, annesi 1829'da Kafkasya'yı terke mecbur kalan Nefise Hanım'dır. Düzenli bir eğitim hayatı olmayan Ahmet Midhat, altı yaşındayken babası tarafından Mısır Çarşısı'nda bir attar dükkânına çırak verildi. Babasının ölümü üzerine ağabeyinin memuriyet hayatına bağlı olarak Vidin'de başladığı sıbyan mektebini Tophane'de tamamladı, Niş'te rüşdiye tahsili gördü. Midhat Paşa'nın Tuna valiliği sırasında Rusçuk'a gitti, 1864'te Vilayet Mektûbî Kalemi'nde memuriyet hayatına başladı. 1868'de *Tuna* gazetesinde yazarlığa başladı, bir yıl sonra gazetenin başyazarlığına yükseldi. Midhat Paşa'nın Bağdat valisi olması üzerine ağabeyiyle birlikte Bağdat'a gitti, ilk kitapları olan *Hâce-i Evvel* serisiyle *Kıssadan Hisse*'yi yazdı. Ağabeyinin ölümü üzerine 1871'de İstanbul'a döndü, *Ceride-i Askeriyye*'ye başyazar oldu. Bunun yanında Tahtakale'deki evinde kurduğu matbaada kitaplarını neşre başladı. 1878'de en uzun soluklu gazetelerimizden biri olan *Tercümân-ı Hakîkat*'ı çıkardı. II. Abdülhamid devrinde başlayıp ölümüne kadar Takvîm-i Vekâyi ve Matbaa-i Âmire Müdürlüğü, Meclis-i Umûr-ı Sıhhiye azalığı ve reisliği yaptı. II. Meşrutiyet'ten sonra Darülfünun, Medresetü'l-vâizîn ve Dârülmuallimât'ta genel tarih, dinler tarihi, felsefe tarihi, eğitim tarihi dersleri verdi. Tanzimat döneminin önemli bir yazarı olarak ömrü boyunca çok sayıda telif ve tercüme roman, hikâye, tiyatro türünde edebî metinler ile fikrî eserler yayımladı. 28 Aralık 1912'de İstanbul'da vefat etti. Mezarı Fâtih Camii hazîresindedir.

Belli başlı hikâye ve roman kitapları: *Kıssadan Hisse* (1870), *Letaif-i Rivayat* (1870-1893), *Hasan Mellah* (1874), *Hüseyin Fellah* (1875), *Felatun Bey ile Rakım Efendi* (1875), *Paris'te Bir Türk* (1876), *Süleyman Muslî* (1877), *Kafkas* (1877), *Karnaval* (1881), *Acâib-i Âlem* (1882), *Arnavutlar-Solyotlar* (1888), *Demir Bey* (1888), *Müşahedat* (1891), *Ahmet Metin ve Şirzad* (1892), *Taaffüf* (1895), *Mesâil-i Muğlaka* (1898), *Jön Türk* (1910).

Doç. Dr. İbrahim Özen: 1987 yılında İzmir'de doğdu. Lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimini Gazi Üniversitesi'nde tamamladı. Otobiyografik türler, Cumhuriyet dönemi süreli yayınları, modern Türk romanı ve öyküsü çalışma alanları arasındadır. Çeşitli dergilerde Yeni Türk Edebiyatı alanında yayınlanmış makaleleri bulunmaktadır. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

Ahmet Midhat Efendi

SUNUŞ

Tanzimat döneminin en önemli yazarları arasında bulunan ve hemen her konuda yazan Ahmet Midhat Efendi, *Felatun Bey ile Rakım Efendi* romanında yanlış Batılılaşma ve alafrangalık meselesini işlemiştir. Yazarın Rodos sürgününde iken kaleme aldığı romanın ilk baskısı, 1875 yılında Kırk Anbar Matbaası'nda yapılmıştır. On bir bölümden oluşan romanın konusu, biri "bey" diğeri "efendi" olarak nitelenen ve esere de adını veren iki gencin birbirine karşı zıtlıkları üzerine kurulmuştur.

Ahmet Midhat Efendi, *Felatun Bey ile Rakım Efendi* romanında birinci bölümün üst kısmına "Biraz Da Bugünkü Ahvale Bakalım" alt başlığını eklemiştir. Bu başlıktan hareketle romandaki vakanın 1870'li yıllara ait olduğu, yazarın yaşadığı döneme ışık tuttuğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, yazarın Felatun Bey tiplemesini ortaya çıkarırken Tanzimat dönemi İstanbul'unda görülen, mizah gazete ve dergilerinin başlıca malzemesi haline dönüşen "şık" beylerden esinlendiği düşünülmektedir.

Felatun Bey, alafranga yaşamaya meraklı bir babanın oğlu olarak dünyaya gelmiş, sadece görüntüde Batılı, kendi kültürüne yabancı, tüketim odaklı bir hayat yaşayan, zayıf karakterli bir gençtir. Rakım Efendi ise hem içinde yetiştiği Osmanlı kültürüne hem de Batı kültürüne vakıf, hesabını bilmesi ve çalışkanlığıyla ön plana çıkan, nerede nasıl davranması bilen ölçülü, dürüst ve güvenilir bir kişiliktir. Bu yönleriyle yazarın da hayatından izler taşıyan

Rakım Efendi, Ahmet Midhat'ın idealize edilmiş, üstün vasıflara sahip bir kahramanıdır.

Ahmet Midhat Efendi romanın ilk iki bölümünde Felatun Bey ile Rakım Efendi arasındaki zıtlığı aileleri, yetişme şartları, muhitleri ve günlük hayatlarıyla vermiştir. Sonraki bölümlerde ise Ziklas ailesi, Kâğıthane safası, kayık gezintisi, tiyatro seyri gibi çeşitli vakalarla Felatun Bey'i cahilliği, müsrifliği, yapmacık nezaketi, zevk ve tercihleriyle her fırsatta gülünç duruma düşürmüş, Rakım Efendi'nin itibarını ise daima yükseltmiştir.

Ahmet Midhat Efendi, *Felatun Bey ile Rakım Efendi* romanında çalışmanın ve azmin önemini bir olay örgüsü etrafında okurlarına sunmuştur. Romanın başında küçük yaşta babasını kaybetmiş fakir bir genç olarak çalışma hayatına atılan Rakım Efendi, çalışkanlığının ve hesap bilirliğinin neticesinde romanın sonunda ekonomik olarak ferah ve mutlu bir hayata kavuşmuştur. Varlıklı bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen ve babası Mustafa Meraki Efendi'nin ölümünden sonra ciddi bir mirasla hayatını sürdüren Felatun Bey ise tüketim odaklı yaşamı ve müsrifliği sebebiyle romanın sonunda borçlu bir şekilde İstanbul'u terk etmek zorunda kalmıştır.

Felatun Bey ile Rakım Efendi'yi sadeleştirirken 1875 yılında yayımlanan ilk baskı esas alınmıştır. Sadeleştirme yapılırken romandaki Arapça ve Farsça kelimelerle tamlamalar için günümüz okuruna hitap edecek en uygun karşılık verilmeye çalışılmıştır. Son olarak, kitabın yayına hazırlanışı aşamasında emeği geçen Ötüken Neşriyat çalışanlarına teşekkür ederim.

İbrahim ÖZEN
2024, Ankara

FELATUN BEY İLE RAKIM EFENDİ

(Biraz da bugünkü duruma bakalım.)

BİRİNCİ BÖLÜM

Felatun Bey'i tanır mısınız? Hani ya şu Mustafa Meraki Efendi'nin oğlu Felatun Bey! Galiba tanıyamadınız. Fakat tanınacak bir çocuktur.

Mustafa Meraki Efendi, Tophane'nin Beyoğlu'na yakın bir mahallesinde oturur. Mahallesinin semtini haber vermek olmaz. Semtini anladınız ya? Bu kadarıyla yetininiz.

Kendisi kırk beşlik bir adamdır. Fakat babası, bir çocuğu genç evlendirirlerse yüzü gözü açılmadan dünya evine girmiş olacağından ırz ve edebini korur düşüncesiyle Mustafa Meraki Efendi'yi on altı yaşındayken evlendirmişti. Bu sebeple Mustafa Meraki Efendi henüz kırk beş yaşında olduğu hâlde yirmi yedi yaşında bir oğlu bulunur, o da Felatun Bey'dir. Fakat Mustafa Meraki Efendi'nin evladı yalnız Felatun Bey'den ibaret değildir. Bir de kızı vardır ki ismi Mihriban Hanım'dır. Mustafa Meraki Efendi kırk beş yaşında olduğu zaman bu kız da on beş yaşındaydı.

İnsan kırk beş yaşındayken böyle yirmi yedi yaşında bir oğul ile on beş yaşında bir kıza sahip olması ne büyük mutluluktur. Fakat size derhâl şunu da hatırlatalım ki, böyle mutluluk çoğunlukla babalara özgü olup anneler için bu mutluluk musibet sayılır. Nasıl ki Mustafa Meraki Efendi'nin hanımı için de öyle olmuştu. Çünkü Mustafa Meraki Efendi on altı yaşındayken babası tarafından evlendirildiği zaman on iki yaşında bir kızla evlendirilmişti. Öyle ya! Karının kocasından dört beş yaş küçük olması

gerekmez mi? Gerçi on iki yaşındaki kızcağız, on beş yaşındayken dünyaya çocuk getirdi. Ancak ondan sonra kaç defa hamile kaldıysa da çocuğunu rahminde barındıramayıp düşürürdü. Hekimler işin aslını incelemediklerinden hanımın rahminde tedavisi ve düzeltilmesi imkânsız bir sorun olduğuna karar vererek el çektiler. İş ebelere kaldı. Onlar sargılar ile filanlarla Mihriban Hanım'ı düşürtmeyip muhafaza edebildilerse de, zavallı validesi bu kızı doğurduktan sonra lohusa yatağındayken şehit olarak vefat etti...

Mevla rahmet eylesin! Böyle şeyler olağandır!.. Başka ne diyelim ya?

Mustafa Meraki Efendi hanımından ayrıldığı zaman elinde on üç yaşında bir oğul ile kundakta bir kız bulunduğundan bir müddet mecburen evlenemedi. Hâlbuki son asrın medeni gelişmeleri İstanbul'da bir adamın bekâr olarak yaşayabilmesine müsait olduğundan bir müddet bekâr kaldıktan sonra Mustafa Meraki Efendi bir daha evlenmeye de gerek görmedi. Kızına dadılık etmek için geçkince bir cariye alıp o cariye çocuklara bakar, bir ihtiyarca Rum karısı yukarı hizmetini görür, bir Ermeni karısı da aşçılık ederdi.

Nasıl? Evinin iç idaresini tuhaf mı buldunuz? Bizim Mustafa Meraki Efendi alafranga tarzda bir adamdı. Hem de hangi alafranga tarzdakilerden bilir misiniz? Hani ya bundan on beş yirmi sene önce İstanbul'da alafranga tarzdakiler yok muydu? İşte onlardan. Hâli vakti pek yolunda, hem de fazlasıyla yolunda olduğundan kendisi zaten Üsküdarlı olduğu ve orada güzel konağı, bağı bahçesi de bulunduğu hâlde bekâr alafranga yani rahat yaşamak için hepsini ucuza pahalıya bakmayarak satıp gelmiş, Tophane'nin Beyoğlu'na yakın bir mahallesinde güzel bir yeni ev yaptırıp bu eve yerleşmişti. Alafrangaya olan merakın derecesini şundan anlayınız ki, yaptırdığı ev mutlaka alaf-

ranga olmak için kârgir[1] olarak yaptırılmıştı. Şimdi böyle bir semtte böyle bir evde bu kadar alafranga olan bir adam artık evine Arap çorap doldurur mu? Üstelik arada sırada alafranga dostları da geldiğinden bunlar arasında hizmet etmek için Rum ve Ermeni hizmetçilere ihtiyacı ortadadır.

Bizim asıl maksadımız Felatun Bey'i haber vermek, yani okuyuculara tanıtmak olduğuna göre babası Mustafa Meraki Efendi hakkında böyle geçmişe ait bilgiler vermeye lüzum yoktur zannetmeyiniz. Felatun Bey'i güzelce tanımak için kendisinin geldiği yeri görmek elbet lazımdır. Böyle bir kökenden çıkan kişinin hâl ve tavrı daha kolay anlaşılabilir.

Felatun Bey'in çocukluk zamanını nasıl geçirmiş olduğunu anlatmak için ayrıntıya ihtiyacımız yoktur. Mustafa Meraki Efendi son derece alaturkalıktan, yine son derece alafrangalığa birdenbire sıçramış bir adam olduğu ve bu değişim ise yalnız kendi maddi ve manevi zevklerinin peşinden gitmesiyle yaşandığı için böyle bir adamın hem de öksüz kalan evladının nasıl bir terbiye altında büyüyeceğini her kim düşünse bulabilir. Gerçi çocuk ortaokula verilmiş olduğundan her gün çantası elinde gider gelirdi. Bundan başka bir de Fransız hocası vardı ki haftada iki defa gelir giderdi. Fakat Mustafa Meraki Efendi öyle tahsil görmüş bir adam olmadığı gibi çocuğunun tahsilini gözetmeye de vakti olmadığından oğlunun mektebe gidip gelmesini ve Fransız hocasının da eve gelip gitmesini bir çocuğun terbiyesi için yeterli görürdü.

Oğlunun gördüğü terbiye bu yolda olduktan sonra kızının terbiyesinin ne hâlde kaldığını da anlayabilirsiniz.

Fakat şunu da hatırlatmaktan geri durmayalım ki bu çocukların giyinmesi kuşanması gerçekten söz götürmezdi. Beyoğlu'nda çocuk elbisesi olarak neyin moda olduğu

[1] Kârgir: Taştan veya tuğladan (Haz.).

duyulursa Meraki Efendi herkesten önce onu alıp çocuklarına giydirmek zorundaydı.

Ha! Bak biz şunu hatırlatmayı unuttuk. Bizim Mustafa Meraki Efendi'nin ismi yalnız Mustafa Efendi'dir. Meraki lakabı kendisine sonradan verilmiştir. Çünkü bu adamın bazı acayip hâlleri vardır. Mesela kendi evinde mükemmel yemeği dururken bazı akşamlar gidip Beyoğlu'nda bir bakkal dükkânında çiroz[2] ve zeytin gibi şeylerle akşam yemeği yemesine dostları itiraz ettikçe "Ne yapalım merakımdır!" ve mesela bazı geceler Naum'un tiyatrosuna bedel Elmadağ'da balıkçı ve kuşbaz takımının gittikleri yerlere gitmesine bir anlam veremeyenlere "Merak bu ya!" gibi karşılık verdiğinden "Merakımdır", "Merak bu ya!", "Merakıma dokundu", "Merakım elvermez," sözleri kendisine Meraki lakabının verilmesine sebep olmuştu.

Buraya kadar söylediğimiz sözlerden bizim Felatun Bey'in geçmişi hakkında alınacak bilgilerle elde edilecek fikir yeterlidir. Şimdi bakışlarımızı Mustafa Meraki Efendi'nin kırk beş yaşında, oğlu Felatun Bey'in yirmi yedi ve kızı Mihriban Hanım'ın da on dört yaşlarındaki hâllerine çevirelim:

Bu esnada Felatun Bey oldukça büyük devlet dairelerinden birisinde memurdu. Fakat hani ya devlet dairelerinde bazı efendiler vardır ki, gerçekten ileride devletinin en büyük makamlarını tutabilmek hazırlığıyla kâtiplik zamanını gece gündüz çalışmak ve içinde bulunduğu dairenin değil belki devletin bütün şubelerinin işlerini bilmek için iğne iplik olarak çok çalışırlar. Böyle çalışkan insanları tanırsınız ya! Bizim Felatun Beyefendi bunlardan değildi. Nesine lazım? Ayda en azından yirmi bin kuruş geliri olan bir babanın bir tek oğlu olup kendisi ise filozofça düşüncelerini

[2] Çiroz (Yun. *tsiros)*: Kurutulmuş küçük uskumru balığı (Haz.).

gerçekten Eflatunlardan[3] daha iyi bulmakla âlemde yirmi bin kuruş geliri olan adamın başka hiçbir şeye ihtiyacı kalmayacağına hükmetmiş ve fazilet ve olgunluğunu ise kendisi beğenmiş olduğundan cuma günü mutlaka bir seyir mahalline gidip cumartesi ise önceki günün yorgunluğunu çıkarır ve pazar günü seyir mahalleri daha alafranga olduğundan gitmemezlik edemez. Pazarın yorgunluğunu da pazartesi çıkarır. Salı günü kaleme gitmeye hazırlanırsa da havayı uygun görünce Beyoğlu'nun bazı ziyaret mekânlarını, baba dostlarını, arkadaşlarını vesaireyi ziyaret arzusu o günü de tatil ettirir. Çarşamba günü devlet dairesine gidecek olursa saat on ikiden üçe kadar[4] olan vakti ancak o haftanın olaylarını hikâyeye bölebilip akşam için mutlaka iki dalkavukla gelir. Bunlar da kendisi gibi genç kişilerdir ve özellikle Felatun Beyefendi Beyoğlu'nda oturduğu için arkadaşlarını alafranga tarzda eğlendirmek gerekeceğinden perşembe gecesini alafranga eğlence mekânlarında geçirir. O gece sabahlandığı için perşembe günü akşama kadar uyunur. Nihayet yine cuma gelir ve işte şu bir haftalık meşguliyet nasılsa, diğer haftaların meşguliyetleri de yine aynı şekilde onu andırır.

Ya böyle haftada üç saat kaleme giderek onu da hikâyeler anlatmakla geçiren bir delikanlı ne öğrenebilir?

Nasıl ne öğrenebilir? İşte Felatun Bey öğrenmiş ya! Yazısı var, okuması var, Fransızcası var; zeki, anlayışlı, becerikli, bilhassa babasının ayda yirmi bin kuruş da geliri var! Dünyada bir adamın öğreneceği daha ne kaldı?

---

[3] Platon (M.Ö. 427-347): İlkçağ Yunan filozofudur. Doğu dünyasında "Eflatun" adıyla tanınır (Haz.).

[4] Metinde, güneşin batışını 12 kabul eden ve buna göre ayarlanmış olan alaturka saat kullanılşmıştır. Metnin devamında, zikredilen bu saatler yaklaşık olarak günümüz değerlerine dönüştürülerek verilecektir. (Haz.)

Bak Allah için söyleyelim: Felatun Bey'in yeni yayınlara merakı pek fazladır. "Canım böyle bir hikâye basılmış," dediler mi, Felatun Bey için "Onu görmedim," demek imkânsızdı. Hangi kitap çıkarsa çıksın, satıcılardan kendisine daima kitap götürmeye alışmış olan dağıtıcı ilk önce Felatun Bey'in kitabını götürüp Beyoğlu'nda ciltçi Gulam'a teslim eder. O da pek güzel alafranga olarak ciltleyerek arkasına altın yaldızla "A" ve "P" harflerini de bastıktan sonra götürüp Felatun Bey'in uşağına verir ve akşam bey geldiğinde kitabı görüp gayet düzenli olan kütüphanesine koyardı.

Fransızca bu iki harfi tanırsınız ya? Birisi medli "elif", birisi "pe" harfleridir. İlki Ahmet Felatun Bey'in isminin ilk harfi ve ikincisi Felatun isminin Fransızcası olan Platon kelimesinin birinci harfidir. Alafrangada bir adamın isminin yahut isimlerinin böyle ilk harfinin yahut harflerinin konulması vardır ki, buna o adamın "markası" denilir.

Amacımız burada Felatun Bey'i kötülemek olmayıp kendi hâl ve tavrını okuyucuya tam anlamıyla tanıtmaktır. Bunun üzerine şunu da ilave edelim ki, bizim Felatun Bey bu kadar zengin olduğuna ve kendi hakkında güveni -bazı halk söyleyişiyle kibri- de üst derece bulunduğuna göre tavrından, gösterişinden geçilmemek gerekirse de Felatun Bey'in hâli bunun aksineydi. Alafrangalık durumu malum ya! İnsan, herkese tevazu göstermeye, herkesin yüzüne gülmeye mecburdur. Hatta bazı kere Felatun Bey'in yanında bulunan uşağı kendi beyini bir adamla gayet tatlı, nazikçe ve saygılı konuşuyor gördüğünde "Bu efendi bizim beyin pek dostu olmalıdır," düşüncesine kapılırdı. Fakat o adamdan ayrıldıktan sonra beyefendinin öfkesinden çıldırmak derecesine geldiğini ve hatta sövüp saydığını görünce ve işitince uşak şaştığından ne düşüneceğini de bilemezdi. Gerçi eski fikirli kimseler sonra arkasından sövüp sayacağı bir adamın yüzüne karşı böyle nezaket göstermeyi mertlik

davalarına uygun bulamazlarsa da alafranga olanlar bile mertlik âdeta ahmaklıktan ibarettir diye düşünürler.

Burada Felatun Bey'in uşağını andık da hâlini birazcık olsun söylemedik. Bu Mehmetçik Gastangalı'dan[5] hemicek[6] gelmiş, daha dünyayı öğrenmemiş ayda yüz kuruşun tutkunu, ensesine muhabbet ve aferin makamında bir tokat vurulmasının mecburu bir adam olup, hizmet ettiği efendinin bir oğlu ile bir kızı olduğunu öğrenmeyi başarmış ve hatta oğlunun isminin "Pantolon Bey" ve kızının isminin de "Merdüvan Hanım" olduğunu bellemişti.

Ne zannettiniz ya? Felatun isminden "Pantolon" kelimesine ve Mihriban isminden de "Merdüvan" kelimesine geçmek oldukça kavrayışa bağlıdır. Mehmetçik asıl büyük efendiye de "Meraklı Efendi" diyorduysa da efendisinin isminde "lam" olmadığı için bunu doğru söylemediğini anlayarak utanırdı. Hem bizim Mehmet memleketindeyken amme cüzüne kadar okumayı bile başarmıştı!

Meraki Efendi'nin alafrangalığıyla beraber böyle bir Mehmetçiği konağına kabul etmiş olmasına şaşmayınız. Onu terbiye edecekti. Hatta terbiye etmeye başladı bile. Bir gün "Mehmet! Beyefendi ne yapıyor?" deyip de Mehmet'ten "Çorba içiyor," cevabını alınca "Ulan öyle söyleme, ona alafrangada supe[7] yiyor derler," demiş ve Mehmet "Hayır efendim, Allah göstermesin! Sopa yediği yok, çorba içiyor," dediği hâlde Meraki Efendi meraklanmayıp "Oğlum! Alafrangada çorbanın ismi supe'dir. Bunları birer birer öğrenmeli," diye bir nasihat vermişti. İşte anlayınız ki Mehmet de yavaş yavaş alafranga olacaktır.

---

5 Kastamonu (Haz.).

6 Hemicek: Köyden şehre yeni gelmiş, bir şey bilmeyen, şaşkın köylü (Haz.).

7 (Fr. *soupe*): Çorba (Haz.).

Nasıl olmasın ya? Olmamak mümkün mü? Büyük efendi neyse ne ama küçük bey Fransızcadan başka söz söylemiyor ki! Sütlü kahve isteyeceği zaman "kafe ole"[8] diyor, Mehmet ise bunu "kavala"dan başlayıp önceden öğrenmiş olduğu "karyola" kelimesine kadar uyguluya uygulaya ister istemez belliyor.

Felatun Bey'in kıyafetini sorarsanız tarifte yetersiz kalırız. Şu kadar diyelim ki, hani ya Beyoğlu'nda elbiseci ve terzi dükkânlarında modaları göstermek için mukavvalar üzerinde birçok resimler vardır ya! İşte bunlardan birkaç yüz tanesi Felatun Bey'de mevcut olup elinde resim, boy aynasının karşısına geçer ve kendini resme benzetinceye kadar mutlaka çalışırdı. Bundan dolayı kendisini iki gün bir kıyafette gören olmazdı ki "Felatun Bey'in kıyafeti şudur," demek mümkün olsun.

Bak, şeklini simasını pek kısaca tarif edebiliriz. Ortaca boy, zayıfça vücut, sarıca yüz sahibi bir delikanlı olup kaşları, gözleri siyah, saçları, ağzı, burnu filanı hep bir karının "elverişli" diyeceği kadar güzellik gösterirdi.

Mademki Felatun Bey hakkında bu kadar bilgi aldık. Biraz da Mihriban Hanım hakkında bilgi alalım:

Bu kızın her şeyce olduğu gibi şekil ve simaca da Felatun Bey'in kardeşi olduğu görülürdü. Ama kız çehresinde mutlaka ve her şekilde güzellik daha fazla olacağı başkaca düşünülecek bir şeydir.

Diğer kızlar gibi Mihriban Hanım oya yapmasını bilmez. Çünkü alafrangalarda oya yoktur. Kese, çorap vesaire örmesini de bilmez. Çünkü onları modist[9] kızları örer. Nakışı da onlar işler. Yapma çiçekler Beyoğlu'nda çok! Bunları yapmak için niye zahmete girsin? Çamaşır yıkamak, ütülemek hizmetkârların ve yemek pişirmek de aşçının

[8] (Fr. *café au lait*): Sütlü kahve (Haz.).

[9] (İtal. *modistra*'dan): Kadın terzi (Haz.).

işidir. Hatta kendi başını taramak bile alafrangada olmayıp özel olarak kuaför karı gelir tarar.

Alafrangada kızlar için okumak yazmak gerekliyse de zavallı kızcağız öksüz büyüdüğünden başaramadı. Babası müzik eğitimi için mükemmel bir piyanocu madam getirmişti. Fakat madam kendisi çalıp babası dinlediği için Mihriban Hanım "Taş altında bir yılan/ Kaşları durur divan" şarkısından başka bir şey öğrenemedi.

Bununla beraber kızcağız hoppa mı hoppa! Şen mi şen! Zıp zıp sıçrar! Ter ter tepinir! Kendisi yetişmiş büyümüş olduğu için birkaç yerden görücüye gelmişlerdi. Özellikle babasının meşhur serveti her servet heveslisini çekerdi. Ancak görücülere Mihriban Hanım oğullarının neci olduğunu sorar, "Kâtip" cevabını alınca "Oh! Cebi delik!" der, "Asker" cevabını alınca "Yarım kunduralı" der, "Hoca" cevabını alınca "Sarımsak başlı" der. Sözün kısası her biri için bir kulp uydurup Allah göstermesin eğer görücüler "A hanım kızım! Niçin böyle söylüyorsun? Oğlumuz şöyledir böyledir," diyecek olursa bir püsküllü kahkaha koyuverip "Oh, kalmış kalmışım da, sizin oğlunuza mı kalmışım hanım, oğlunuza başka yerden kız arayınız," diye kalkar yürüyüverirdi.

Nasıl Mihriban Hanım'ın bu kadar serbestliğine şaşırıyor musunuz? Şaşırmayınız. Çünkü kızcağız bir evin hanımı olarak büyümüş olduğundan gelen görücülere gelin makamında da kendisi çıkardı, kayınvalide makamında da kendisi. Görücü hanımlara verdiği cevabı ise bir kayınvalide sıfatıyla verirdi. İşte şaşıracaksanız bu serbestçe kayınvalideye şaşırınız.

Eğer şu Felatun Bey, Mustafa Meraki Efendi ve Mihriban Hanım'ın hâllerinin tasvirinden size usanç geldiyse affınızı istemekle beraber son durum olarak şunu da söylememe izin vermenizi rica ederim:

Bu baba, oğul ve kız yahut kız kardeş, üçü bir yerde bulundukları zaman, baba oğul eğer Mihriban Hanım'ın bir çiçeğini veya eldiven giyişini beğenmeyecek olsalar kızcağızın üç gün üç gece ağlayacağını bildikleri için başına bir çiçek değil saksıyı giymiş olsa bile pek ziyade yakıştığına yemin etmeye mecburdular. Felatun Bey ise bir fikrini babası kabul etmediği zaman herifin cahilliğini ortaya koymaktan çekinmediği için zavallı adamcağız oğlu Felatun'un yanında utanacak duruma düşmemek için beyefendi her ne görüş ve fikir belirtse Mustafa Meraki Efendi güya kırk yıldan beri o fikirde, o görüşte bulunuyormuş gibi onaylamakta acele etmeye mecburdu. Hatta bir gün baba ile oğul arasında günlerin uzayıp kısalmasının ne hikmete dayandığına dair bir konu açılmıştı. Mustafa Meraki Efendi bu konuda kendi görüşünü söylemekten çekinerek oğlunun hikmetli fikirlerini söylemesini bekledi. Hele çocuk "Kış mevsiminde havalar bulutlu olduğu için bulutlar güneşin ışığını bize hızla ulaşmasını engelleyerek ertelerdi," dediği zaman babası, "Maşallah maşallah! Gerçekten Eflatunlar aciz kalacak. Vallahi ben de öyle düşünüyorum ama bir kere de sizin fikrinizi anlamak isterdim," demişti.

Ama inanınız ki zavallı adam, oğlunun bu fikrini saf bilgelik olarak kabul etti. Hatta oğluna ricayla minnetle bu meseleyi kaleme de aldırıp zamanımızda çıkan bilimsel dergilerden birisinde basılmak üzere matbaaya götürdüyse de kabul ettiremediğine öfkelenerek geri döndü.

İKİNCİ BÖLÜM

Önceki bölüm bize hikâyemizi kendi isimlerine dayandırdığımız iki kişiden birisinin özelliklerini epeyce öğretti. Burada da yine böyle özetle olsun Rakım Efendi'nin özelliklerini görmeye muhtacız.

Rakım Efendi dediğimiz çocuk, eski Tophane kavaslarından[10] birisinin oğlu olup bundan yirmi dört sene önce babası öldüğünde annesinin elinde bir yaşında yetim kalmıştı. Bir kavas, evladına ne bırakabilir? Bizim Rakım Efendi'nin babası ise Salıpazarı tarafında üç odalı bir çürük kümes ve bir de Arap cariyeden başka mal sayılabilecek hemen hemen hiçbir şey bırakmamıştı.

Annesi gayet kadın ve Fedayi adlı Arap cariye ise annesinden belki de daha kadın olduğundan kocasının ayrılık ateşi oldukça sönüp de aklını başına aldıktan sonra annesi, "Fedayi! Artık aramızda hanımlık cariyelik kalmadı! İkimiz de çalışıp kendimizi ve bir de şu yavrucağı beslemekten başka çaremiz yoktur," dediğinde, sadık Arap "Ah hanımcığım! Sen niye çalışacaksın? Ben çalışırım hem seni, hem küçük beyimi, evladımı beslerim," diye bütün idareyi kendi üzerine almaya kadar göze almıştı. Bununla birlikte annesi iş yükünü yalnız Fedayi üzerinde bırakmadı. Kendisi el dikişi diker, oya yapar, çevre,[11] uçkur[12] işler

[10] Kavas: Koruma memuru (Haz.).

[11] Çevre: Sırma, altın veya gümüşle işlenmiş dört köşe örtü (Haz.).

[12] Uçkur: Şalvarı bele bağlamak veya torba, kese vb. şeylerin ağzını büzmek için bunlara geçirilen bağ (Haz.).

ve bunları Salıpazarı'nda Fedayi'ye sattırır, diğer günler ise Fedayi'yi büyükçe yerlere çamaşıra, tahta silmeye gönderir, arada bir kendisi de gider, kısacası ellerinin emekleriyle kimseye muhtaç olmadan geçinebilirlerdi.

Rakım büyüdü. Beş yaşında Salıpazarı'ndaki Taş Mektep'e verilip on bir yaşında İstanbul tarafında Valide Rüştiye Mektebi'ne alındı. On altısında oradan çıkıp Hariciye Kalemi'ne kendisini kabul ettirmeye yol buldu.

Aman bu çocuk ne kadar çalışıyordu. Hani ya "Gece gündüz çalışıyor," derler ya! İşte gece gündüz gerçekten çalışan buydu. Tam evladını bu boya getirdikten sonra annesi vefat etmesin mi?

Ama bu bile kendisi hakkında bir nimetti.

"Ah! Rakımcığımın bir kere insan içine karıştığını görsem hiç gözüm arkada kalmazdı," derdi ve işte arzu ettiği bu nimete kavuştu.

Rakım'da henüz aylık, yıllık yok. Sadık Fedayi hâlâ dikiş diker, mendil, çevre işler, kahve torbası diker, çamaşıra, tahta silmeye gider. Aldığı paradan evinin zorunlu masrafını ayırarak geriye kalanını "Delikanlıdır parasız kalmasın," diye tamamen Rakım'a verirdi. Fakat Rakım'ın cep harçlığına o kadar ihtiyacı yoktu. Sabahleyin Süleymaniye'ye medreseye gidip saat onda oradan çıktıktan sonra kaleme, sonra kalemde aldığı Fransızca dersini pekiştirmekle beraber bu esnada bir kat daha ileriye gitmek için Galata'da bir hekime giderek akşam saat yedide evine gelen ve yemekten sonra Kazancılar Mahallesi'nden Beyoğlu'na çıkıp yine Hariciye Kalemi'nde arkadaşı bulunan bir Ermeni'ye Türkçe okutmak ve bu hizmet karşılığında onun birçok Fransızca kitaplarını karıştırmakla vakit geçiren bir çocuğa paranın ne gereği vardır?

Hatta cumaları bile Rakım sözü edilen Ermeni arkadaşının kütüphanesinden çıkmazdı. O kadar ki ev halkınca ve ailece Rakım'a tam bir güven duyulduğundan pazar

günleri Hariciye Kalemi tatil olup da Rakım yine arkadaşının evine gittiğinde eğer o gün ailece bir yere gidilecekse Rakım'ı kütüphane odasına kapayıp öyle giderlerdi. Rakım için böyle bir gün ne mutlu bir gündü.

Bizim Rakım Efendi bu şekilde tam dört sene müddet daha eğitimine devam etti. Koca Fedayi dadı, halk mutfaklarında kül kömür olarak hanımının kendisine emanet bırakmış olduğu göz nurunu hor ve hakir bırakmak şöyle dursun, âdeta hâli vakti yolunda bir adam evladı gibi yaşatmayı başarırdı. Fakat Rakım Efendi'nin aldığı terbiye ve gördüğü eğitim öyle her hâli vakti yolunda adam evladına nasip olamaz. Kendi isteği ve dadısının yönlendirmesi sayesinde Arapça dil ve cümle bilgisinden filandan başka *Risale-i Erbaa*'yı açıklamalarıyla beraber layıkıyla gördü. Hele mantık tarafını tasdikat[13] sonuna kadar pek kuvvetli şekilde öğrendi. Hadis ve tefsir ilminde oldukça ilerleme kaydetti. Fıkhı da gözden geçirdi. Farsçadan *Gülistan, Baharistan, Bostan* ve *Pend-i Attar* ile Hafız[14] ve Saib'i[15] tamamlamaktan başka en seçkin parçalarını ezberledi bile. Fransızcaya gelince… Bir kere dilde derinlik kazandı. Daha sonra Galata'daki dostundan fizik, kimya, biyoloji öğrenip Beyoğlu'ndaki Ermeni dostunun kütüphanesinde de coğrafya, tarih, hukuk ve uluslararası anlaşmaya dair gereğinin bile üstünde bilgi topladı. Hele okuduğu Fransız romanlarının ve tiyatro metinlerinin, şiir ve edebiyatının âdeta sınırı yok gibiydi. İki gece kendisinde kalmak üzere bir kitabı evine götürmek için izin alabilecek olsa onu yalnız okumakla yetinmeyerek en güzel parçalarının kopyasını da çıkarırdı. İşte Rakım Efendi'nin eski hâli bundan

---

13 Tasdikat, Türk-İslam geleneğinde mantık ilminin, bir nesnenin tasavvurlarla bilinmesinden sonraki bölümüdür. (Haz.)

14 Hafız-ı Şirazi (ö.1390): İran'ın önde gelen şairlerindendir (Haz.).

15 Saib-i Tebrizi (ö. 1676): Daha çok Farsça şiirleriyle tanınan Âzeri şairidir (Haz.).

ibaretti. Parasızlık ise âdeta yirmi yaşına kadar devam etmişti. O zamana kadar kalemde ulaştığı maaş yüz elliye kadar ulaşmışsa da yirmi yaşında bir Hariciye memuru için bu paranın, para bile demek olmadığı bilinmektedir.

Bir gün Rakım Efendi'nin dostlarından bir matbaacı kendisine Fransızca bir kitap getirdi. Bunu Türkçeye tercüme ederse yirmi altın kadar verebileceğini söyledi. Kitap yüz elli, iki yüz büyükçe sayfalı bir şey olduğundan koca Rakım, bunu bir haftada çevirmek cesaretiyle kabul etti. Gerçi bir hafta değil ama on iki günde kitabı bitirip götürdü. Matbaacı da birden yirmi lirayı verdi.

Haydi bakalım, bu parayı aldığı zaman şu Rakım Efendi'nin ne kadar sevinmiş olduğunu kim hesap edebilir?

Boşuna uğraşmayın, kimse hesap edemez. Zavallı Rakım o zamana kadar bu miktarda parayı Galata'da sarraf kutularından başka bir yerde görmemişti. Hele bir gün olup da kendisinin hem de el emeği olarak bu miktarda paraya sahip olabileceği ihtimalini –gerçi isterdi de- hiç düşünemezdi. Şimdi bu serveti, bu hazineyi avucu içinde görünce hâlâ kendisinin olduğuna inanamayıp bir hayli düşündükten sonra bu hazineye sahip olduğuna inandığı zaman gözlerinden dolu taneleri gibi mutluluk gözyaşlarının akışını engelleyememişti.

Ne o? Şaşırdınız mı? Hey kardeşim hey! İçinizde Rakım gibi büyümüş adam varsa düşünsün baksın, el emeği olarak ilk kazandığı paraya ne kadar sevinmiştir, hatırlasın. "Bir adamın yirmi lirası olamaz mı?" diye düşünmek yersizdir. İşte ömründe yirmi lirayı görmemiş ve insan olmak için ne gerekiyorsa elde etmek için çalışmaktan geri durmamış olduğu hâlde ilk defa bu parayı kazanmış olan kişi bizim Rakım Efendi'dir.

Zavallı oğlan paraları alınca hemen evine koşup sadık dadısının önüne koydu. Ne dersiniz? Kadıncağız bunları görünce son derece bozulup "Aman beyim! Bunları nere-

den buldun? Sakın...” diye âdeta büyük bir kötü düşüncesini söylemeye yaklaşmışsa da Rakım paranın kaynağını dadıya anlatarak onu kendisinden daha fazla memnun etmiş ve “Ah! Annen sağ olaydı da, senin böyle dört kese akçeyi birden kazandığını göreydi! Mevla rahmet eylesin,” dediği zaman kendi kendisini tutamayıp ağlamaya başladığı gibi Rakım da ikinci defa yine ağlamıştır.

Daha sonra şu ilk servetin harcanacağı yeri düşünmeye başladılar. Çünkü biz Rakım’ın bu kadar paraya ilk defa sahip olduğunu söylemekle kendisine açgözlülük suçlamasında bulunmamıştık. Aksine Rakım yoksulluk içinde tokgözlü büyümüş olduğundan eline para geçtiği zaman onu gizlemeyi mümkün değil uygun görmeyerek parayı mutluluk sebebi bilir ve bundan dolayı mutlu olma yolunda harcamak için para kazanmayı severdi. Dadısı “Beyim! Bana kalsa bu parayla birkaç kat elbise alırdık da halk içinde temiz temiz gezerdik,” dediyse de Rakım, “Hayır dadıcığım! Benim üstüm başım bana yeter, birinci iş seni artık halka hizmet etmekten kurtarmaktır. Çünkü sen artık ihtiyar oldun,” diye paranın yarısını ayda ikişer yüz elli kuruş harcamak üzere dört aylık tedbirleri olarak kenara koydular ve diğer yarısıyla da iyice harap olmaya başlamış olan evlerini tamir ettiler.

Her başlangıçta, her siftahta bir bereket olduğu düşüncesi işi bilenlerce inanılan bir şeydir. Bu inancı bizim Rakım Efendi’de doğuracak hâller de gecikmedi. Kendisi Babıali’ye gelmesi eksik olmayan yabancı gazeteleri baştan aşağı süzerek aldığı bilgi üzerine diplomatlığa da aşina olduğundan vakit buldukça bazı gazetelere yazılar yazmaya başladı.

Bu hizmeti bir aralık bedava görüverse de matbaacılar kendisini yazı hizmetinde devam etmeye mecbur etmek için haftada, on beş günde Rakım’ın eline birer ikişer lira kıstırmaya başladılar. Hatta bu gelir, sonraları daha fazla

arttı. O kadar ki Rakım haftada iki lira kadar sürekli gelmekte olduğunu görünce kalemdeki işini de terk etmeye mecbur oldu.

Biz bu ayrılışa üzüldük. Çünkü koca Rakım kalemde kalmış olsaydı feyzalacağına şüphe edilemezdi.

Rakım bir ara Frenk dostlarını çoğalttı. Bunların çoğalması kendisine bir alafranga arzuhalcilik ve tercümanlık yolu açıp yabancılardan Türkçe bir nota, rapor, protesto, arzuhal filan yazdırmak isteyenler işlerini Rakım'a gönderirlerdi.

Sözü uzatmaya neden mecbur olalım? Rakım birkaç sene bu yola devam ettikten sonra ayda yirmi otuz liraya kadar kazanmaya başlamıştı. Fakat zavallı çocuk bu parayı kazanabilmek için yirmi dört saatlik gününden yalnız yedi saat kadarını uyku, dinlenme ve yemeye içmeye ayırarak on yedi saatini hiç durmadan çalışmakla geçirirdi.

Salıpazarı'ndaki evceğizini yenileyerek tamir etti. Pek güzel ve doğal bir şekilde dayattı döşetti. Kendisine bir kütüphane kurmaya başlayıp Türkçe ve Fransızca en seçkin eserleri topladı. Bu kadar masrafla beraber yine Rakım'ın kesesinde para eksik olmazdı.

Dadısı birkaç defa Rakım'ı evlendirmeye kalkıştı. Rakım kendisinin evlenmeye ihtiyacı olmadığını açıklardı. Sadık Fedayi, ev içine bir gelin gelmesini yalnız Rakım için istemeyip ihtiyarlık zamanında kendisinin de bir can yoldaşına ihtiyacını belirtince Rakım işin bu yönünü uygun görerek bir cariye satın alınmasına karar verdi.

Dadısı bazı tanıdığı esircilere sipariş etmiş olduğu için öteden beriden birkaç Arap cariye geldiyse de Fedayi bunları bir, nihayet iki gün dener, beğenmez, yine iade ederdi. Bir gün Rakım Efendi Tophane'den Beyoğlu'na çıkmak için Kumbaracı Yokuşu'na kestirmeden varmak üzere Karabaş'tan geçiyordu. Malum dere üzerinde ihtiyar, aksakallı bir Çerkez'in, yanında bir kız olduğu hâlde bir kapıyı